

İnsanın yaşadıkları üç bileşenle zihine yansıyor, varlıklar olarak düşünülür. Bu üç bileşen zaman, mekan ve özdir. Öz varlığın olmazsa olmaz nitelikleridir, mekan varlığın biçimine, zaman ise değişime ilişkindir. Bu ayrıştırma yaşananda değil yalnızca zihindedir, yaşananın yansımaktadır. Zamandan ve mekandan bağımsız bir özden, örneğin zamandan ve mekandan bağımsız bir “yeşil olma” ya da zamandan ve mekandan bağımsız bir “hızlı olma”dan sözedilebilir, düşünülebilir; ancak yaşananda bulunmaz. Benzer biçimde, zamandan ve özden bağımsız mekan ve mekandan ve zamandan bağımsız öz düşünülebilir, ancak bulunamaz. Zaman ve mekanın yaygın kullanımı ise bir zaman olarak öz ve bir mekan olarak özdir. Öz olarak zaman gençlik, kış, gündüz, solunum gibi belli özellikleri taşıyan zamandır. Mekan yaygın olarak iki boyutlu tasarlanır, hacimleri de kapsayacak biçimde düşünülürse, öz olarak mekan sahil, konut, tarla, beden gibi belli özellikleri taşıyan mekandır. Zaman ve mekanın bu yaygın kullanımı özü örtük olarak kapsar. Ancak bu zaman-öz ya da mekan-öz tarzındaki ikili kullanımlar «diğerinden bağımsız düşünülebilirlik, ancak bulunamazlık» durumunu değiştirmez.

Mekan uzunluk ve hacim olarak ölçülür, zamansa süre olarak. Uzunluk ve hacim istenilen sıklıkla yeniden ve yeniden ölçülebilir. Halbuki süre bir kere yaşanır, ölçümü yinelenemez. Yani uzunluk ve hacim yeniden sınanabilirken, süre yalnızca kayıtlardadır, bellektedir ve ancak kayıtlarda ve bellekte sınanabilir. İki uzunluk yan yana getirilip karşılaştırılabilir. İki süre yan yana getirilemez; karşılaştırılabilecek olan yalnızca kayıtlardır. Sürenin biçimi olmadığından dolayı kayıtların biçimi ve biçiminin karşılaştırılması sürenin karşılaştırılması olmayacaktır.

Mekanda bağıntılar içindelik, dışındalık, üzerindelik, altındalık, önündelik, ardındalık vb.dir. Zamanda bağıntılar öncesindelik, sonrasındalık, [bir-şey-]lilik, [bir-şey-]sizlik vb.dir. Mekandaki bağıntılar simetriktir, karşıtlar türdeşdir. Diyelim ki önünde ağaç, ardında kuyu bulunmaktadır; döndüğünde önünde kuyu ardında ağaç olacaktır: Ön art olabilir. Ancak diyelim ki, dün doğum günüydü, yarın üniversite sınavı olacak; bir biçimde dönüp üniversite sınavını dün, doğum gününü yarına alma olanaklı değildir; dün ve yarın biri diğeri olamayacak denli farklıdır. Zamanda bağıntılar asimetriktir: geçmiş bellekte, gelecek

tahayyüldedir; bellek ve tahayyül türdeş değildir. İçinelik/dışındalıkla lilik/sizlik karşılaştırıldığında zamanın mekandan farkı bir kez daha ortaya çıkar. Bir tespih çekmecenin içinde ya da dışında olabilir; herhalükârda tespih bulunmaktadır. Ancak tespihli biriyle tespihsiz biri karşılaştırıldığında; tespihliden söz ederken tespih diye birşeyin bulunması gerekir; halbuki tespihsiz denildiğinde tespih diye birşeyin bulunması hiç gerekmez.

Mekan ve zaman arasındaki bu ihmal edilemez farklılıklar ihmal edilerek mekan zaman gibi düşünülebilir, zamansızlaştırılabilir ve zaman mekan gibi düşünülebilir, mekansızlaştırılabilir. Mekanın zamansızlaştırılması geri kalmış-ileri ülkeler, az-gelişmiş, geliştirmekte-olan, gelişmiş ülkeler düşünlerinde izlenebilir. Ülkeler arasındaki farklar mekansaldır. Ancak bir kere bir ülke geri-kalmış, diğeri ileri olarak düşünüldüğünde, bir ülkeden diğere geçildiğinde mekan değişmiş olmaz, bir sürecin bir evresinden diğere bir evresine geçilmiş olur. Bir az-gelişmiş (Bangladeş), bir geliştirmekte-olan (Mısır) ve bir gelişmiş (Fransa) ülkeden söz ediliyorsa, gelişmenin değişik zamanları mekan üzerinde gezilerek yaşanabilir. Mısır'dan çıkan biri Bangladeş'e giderek kendi eski zamanlarına gider, Fransa'ya gittiğinde ise kendi yeni zamanlarına gidebilir. Zamansızların illa da tutarlı olması gerekmez. Diyelim ki, oğul babanın gençliği gibidir; oğul ise yaşlılığında baba gibi olacağını düşünür. Böylece biçim farklılıkları, mekansal farklılıklar zaman farklılıkları olarak düşünülerek bir zamansız oluşturulabilir. Ancak aynı mekansal konu üzerine bu zamansızın tam tersi de çıkarılabilir: oğul babanın geleceğidir, baba oğulun geçmişi.

Zamansızlığın mekana taşınması, mekana zamansızlık yakıştırmak mekanda bulunmayan zamana değin olan özelliklerin mekanda da varolduğunu düşünmekle mümkünleşir. Sürelerin yanyana koyulup karşılaştırılamazlığı ve zamansız ardışıklığın geri dönüşsüzlüğüyle zaman kesitlerinin türdeş olamayışı mekana uygun görülür. Tam tersi süreçse mekansızlığın zamana taşınması, yani zamana mekansızlık yakıştırmaya varır. Zaman kesitleri türdeşmişcesine düşünüldü mü, süreler yaşadıkları zamandan koparılıp başka bir zamandaki başka sürelerle karşılaştırılır oldu mu, ve aynı süre yeniden ve yeniden yaşanabilir görüldü mü, zaman mekansız gibi düşünülmüş olur, mekansızlaştırılır. Örneğin,

yol-zaman eğrileri çizen Newtonvari bir usda zaman mekansızdır: Bir kağıt üzerinde çizilmiş, eşit uzunlukta aralıklara bölünmüş, orijini bir noktada tayin edilmiş bir doğru oluverir zaman. Süreler uzunluklar gibidir. Elimizdeki kalemin ucu hep bu doğru üzerinde bir noktayı işaret edecek biçimde, kalemi sola doğru götürdüğümüzde geçmişe doğru ilerleriz, sağa götürdüğümüzde geleceğe döneriz.

Değer mekansal olanın özelliklerini taşır. İnsan ancak mekan ya da mekansız üzerinde değerlendirme yapabilir.

Türkali Mah., Beşiktaş